

የኢትዮጵያ
የሽግግር ፍትህ የፖሊስ
አቅጣጫ አማራጮች
የህዝብ ምክክር እና
ግብዓት ማሰባሰብ ሂደት
ሬፖርት (ፈቃድ)

አጽህፎት ሬፖርት
(EXECUTIVE SUMMARY)

የሽግግር ፍትህ ባለሙያዎች ቡድን

ታህሳስ 19 2016 ዓ.ም
አዲስ አበባ

የሽግግር ፍትህ
TRANSITIONAL JUSTICE

አጽህርተ ሪፖርት (Executive Summary)

መግቢያ

በሀገራችን የተለያዩ ሀይሎች እርስ በርስ እና ከመንግስት ጋር ባደረጉት እና በሚያደርጉት ግጭት መነሻነት - እንዲሁም ከግጭት አውድ ውጭ በነበሩ ኩነቶች - በርካታ ዜጎች ሰፊና ተከታታይነት ላለው ከባድ የሰብዓዊ መብት ጥሰት፣ መፈናቀል እና እንግልት መዳረጋቸውን የሚያመለክቱ በርካታ ሪፖርቶች ወጥተዋል።¹ በመሆኑም የሀገራችን መንግስቱን ግንባታ ከማሳለፍ፣ ዘላቂነቱን ከማረጋገጥ እና በሰብአዊ መብቶች እና የሕግ የበላይነት መሠረታዊ መርሆዎች ላይ የተዋቀረ ዲሞክራሲያዊ የፖለቲካ ማህበረሰብ ግንባታና ሽግግር እውን ከማድረግ አንጻር - የሽግግር ፍትህ ሥርዓትን መቅረፅ እና ተግባራዊ ማድረግ እጅግ አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል።

በኢትዮጵያ ተግባራዊ የሚደረገው የሽግግር ፍትህ ሥርዓት ቀደም ሲል የተሰራ ጥናት ግኝትን፣² የኢትዮጵያ ሰብዓዊ መብቶች ኮሚሽን (ኢ.ሰ.መ.ኮ) እና የተ.መ.ድ የሰብዓዊ መብቶች ከፍተኛ ኮሚሽን ፅህፈት ቤት ጣምራ ምርመራ ውጤት ምክረ-ሀሳቦችን፣³ እንዲሁም በኢ.ፌ.ዲ.ሪ መንግስት እና በህወሓት መካከል የተፈረመውን የሰላም

¹ የኢትዮጵያ ሰብአዊ መብቶች ኮሚሽን፣ 'የኢትዮጵያ ሰብአዊ መብቶች ሁኔታ አመታዊ ሪፖርት፣ ከሰኔ 2014-ሰኔ 2015 ዓ.ም'፣ ለኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የቀረቡ፣ አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ

Ethiopian Human Rights Commission. 'Annual Report on the Human Rights Situation of Internally Displaced Persons in Ethiopia'. June 2021-June 2022. Addis Ababa. Ethiopia.

Human Rights Watch. 'Human Rights Watch World Report. Ethiopia.' 1995.

Amnesty International. 'Amnesty International Report. Ethiopia.' 1 January 1996.

ልዩ አቃቤ ህግ ጽፈት ቤት 'ደም ያዘለ ዶሴ : በጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ወይም መንግስት አባላት በንፁሃን ዜጎች ላይ የተፈፀመ ወንጀል ዘገባ'. 2010.

Human Rights Watch. 'Collective Punishment War Crimes and Crimes against Humanity in the Ogaden area of Ethiopia's Somali Regional State'. 2008.

Human Rights Watch. 'Targeting the Anuak: Human Rights Violations and Crimes against Humanity in Ethiopia's Gambella Region'. Vol.17, No.3(A). March 2005.

Human Rights Watch. 'Suppressing Dissent: Human Rights Abuses and Political Repression in Ethiopia's Oromia Region'. Vol.17, No.7(A). 2005.

Human Rights Watch. 'Such a Brutal Crackdown: Killings and Arrests in Response to Ethiopia's Oromo Protests'. 2016.

Ethiopian Human Rights Commission/Office of the United Nations High Commissioner. Report on 'Human Rights Joint Investigation into Alleged Violations of International Human Rights, Humanitarian and Refugee Law Committed by all Parties to the Conflict in the Tigray Region of the Federal Democratic Republic of Ethiopia'. 2021.

Human Rights Watch and Amnesty International. 'We Will Erase You From This Land: Crimes Against Humanity and Ethnic Cleansing in Ethiopia's Western Tigray Zone'. 2022.

² የፍትህ ሚኒስቴር፣ የሽግግር ፍትህ በኢትዮጵያ፣ አሁኖም ሁኔታ እና ቀጣይ አቅጣጫ (2014 ዓ.ም.)፣ ኢትዮጵያ

³ የኢትዮጵያ ሰብአዊ መብቶች ኮሚሽን እና የተባበሩት መንግሥታት የሰብአዊ መብቶች ከፍተኛ ኮሚሽን ጽሕፈት ቤት፣ 'በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ትግራይ ክልል ውስጥ በተፈጠረው ግጭት ወቅት በሁሉም የግጭቱ ተሳታፊ አካላት ተፈጽመዋል የተባሉትን የዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብቶች፣ የሰብአዊነት እና የሰደተኞች ሕግጋት ጥሰቶች በተመለከተ በጋራ ያካሄዱት የምርመራ ሪፖርት'፣ ጥቅምት 24 ቀን 2014 ዓ.ም

ሪፖርቱ በትግራይ ግጭት ወቅት ለተፈጸሙ ወንጀሎች ተጠያቂነት ማስፈንን ጨምሮ የተሟላ እና ተበዳይ-ተኮር የሆነ የሽግግር ወቅት የፍትህ እና የሰብአዊ መብት አቤቱታ አቀራረብ ሥርዓት ለመፍጠር ሀገሪቱ እንድትሰራ ምክረ-ሀሳብ አቅርቧል።

ስምምነት⁴ ይዘት መሰረት የሚያደርግ ሆኖ - ቀደም ሲል በተሞከሩ ሀገራዊ የሽግግር ፍትሕ ስራዎች ሂደት የታየውን ክፍተት የሚያርም፣ ተጎጂዎችን ማዕከል የሚያደርግ፣ ከዓለም-አቀፍ የሰብአዊ መብት መርሆዎችና ድንጋጌዎች ጋር የተሰናሰለ እና ለሀገራችን ፖለቲካዊ እና ማህበራዊ አውድ በሚሰማማ መልኩ የሚቀረፅ መሆን አለበት። በተጨማሪም የሚዘረጋው የሽግግር ፍትህ ሥርዓት ሁሉንም የሽግግር ፍትሕ ሰልፎች በተናበበ እና በተቀናጀ መልኩ ተግባራዊ ለማድረግ የሚያስችል መሆን ይኖርበታል።

I. የሽግግር ፍትህ ባለሙያዎች ቡድን መደራጀት

ከዚህ ዓላማ እና ሀገራዊ ፍላጎት በመነሳት 'የቅድመ ረቂቅ ፖሊሲ ሕዝባዊ ምክክሮች እና ግብዓት ማሰባሰብ' ሥራዎችን፣ 'የረቂቅ ፖሊሲ' እና 'የድህረ-ረቂቅ ፖሊሲ' ዝግጅት ተግባራትን የማከናወን ሙሉ ኃላፊነት የተሰጠው የሽግግር ፍትሕ ባለሙያዎች ቡድን ህዳር 2015 ዓ.ም በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ፍትሕ ሚኒስቴር እንዲደራጅ ተደርጓል። ባለሙያዎች ቡድኑ ከከፍተኛ ትምህርት ተቋማት፣ በሽግግር ፍትህ እና ሰብዓዊ መብት ጉዳዮች ላይ ዋናት እና ምርምር ከሚያደርጉ ምሁራን፣ ከሰብአዊ መብት ተከላካይ ባለሙያዎች፣ ከጥብቅና እና ምክር አገልግሎት ዘርፍ፣ ከሲቪል ማህበረሰብ እና ከፖሊሲና እና ሕግ ማርቀቅ ባለሙያዎች የተውጣጡ 13 አባላትን ያካተተ ነፃ እና ገለልተኛ የሙያተኞች ስብሰብ ነው።

II. 'የሽግግር ፍትህ የፖሊሲ አቅጣጫ አማራጮች የሕዝብ ምክክርና ግብዓት ማሰባሰብ ሂደት ሪፖርት' ዓላማ

'የሽግግር ፍትህ የፖሊሲ አቅጣጫ አማራጮች የሕዝብ ምክክር እና ግብዓት ማሰባሰብ ሂደት ሪፖርት' ሁለት መሠረታዊ ዓላማዎች አሉት።

የመጀመሪያው ዓላማ - በሽግግር ፍትሕ የፖሊሲ አቅጣጫ አማራጮች ላይ በክልላዊ እና ሀገር-አቀፍ መድረኮች፣ እንዲሁም በፅሁፍ የተሰበሰቡ ግብዓቶችን በአግባቡ በማደራጀት እና በመተንተን ለሚዘጋጀው የሽግግር ፍትሕ ሀገራዊ ፖሊሲ ይዘት ግብዓት ሊሆኑ በሚችሉበት አግባብ መሰነድ ነው።

ሁለተኛው ዓላማ - በፖሊሲ አማራጮቹ ላይ የተገኙ ዋና ዋና ግኝቶችን፣ ማጠቃለያዎችን እና ምክራብላቶችን ዝርዝር ለሕዝብ ይፋ በማድረግ - የሂደቱ ባለቤት የሆኑት የኢትዮጵያ ህዝቡ፣ መንግስት፣ ባለድርሻ አካላት እና ጉዳዩ የሚመለከታቸው የአለም-አቀፍ ማህበረሰብ አባላት ሙሉ መረጃ እንዲኖራቸው ማስቻልና በዚህም የሂደቱን ግልፅነት፣ ተግማኒነት እና ተቀባይነት ማረጋገጥ ነው።

III. የሕዝብ ምክክር እና ግብዓት ማሰባሰብ ሥራ ሂደት

በሽግግር ፍትህ ባለሙያዎች ቡድኑ ከተከናወኑ የቅድመ ረቂቅ ፖሊሲ ተግባራት አንዱ እና ዋናው - በህዝብ ምክክር እና ግብዓት ማሰባሰብ ምዕራፍ የተሰሩ ሥራዎችን የሚመለከት ነው። የሽግግር ፍትህ ፖሊሲ ከመውጣቱ በፊት የሚከናወን የቅድመ-ፖሊሲ ማርቀቅ ሕዝባዊ ምክክር እና ግብዓት የማሰባሰብ ሥራ - የሽግግር ፍትሕ ፖሊሲ ዝግጅት ሂደቱን እና ይህን ተከትሎ የሚወጣውን የሽግግር ፍትህ ሀገራዊ ፖሊሲ የህዝቡን የፍትህ፣ እውነት እና እርቅ ፍላጎት ያማከለ እና አውድ-ተኮር እንዲሆን በማድረግ - የፖሊሲውን ተቀባይነት፣ ተአማኒነት፣ አሳታፊነት፣ አካታችነት እና ህዝባዊ ባለቤትነት ለማረጋገጥ አይነተኛ ሚና ይኖረዋል።

ባለሙያዎች ቡድኑ የምክክር እና ግብዓት ማሰባሰብ ስራውን በይፋ ከጀመረበት ከካቲት 27 ቀን 2015 ዓ.ም ጀምሮ እስከ መስከረም 30 ቀን 2016 ዓ.ም ድረስ ሁሉንም ክልሎች እና ሁለቱን የከተማ መስተዳድሮች ያሳተፈ ክልላዊ እና ሀገር-አቀፍ የግብዓት ማሰባሰቢያ መድረኮችን አካሂዷል። እንዲሁም በልዩ ሁኔታ በተገለሉ የማህበረሰብ

⁴ Agreement for Lasting Peace Through a Permanent Cessation of Hostilities Between the Government of the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Tigray Peoples Liberation Front (TPLF)
ይህ ስምምነት በአንቀጽ 10(3) ላይ የኢትዮጵያ መንግስት የተሟላ እና ሁሉን-አቀፍ የሽግግር ፍትህ መተግበር እንዳለበት ያስቀምጣል።

ክፍሎች ላይ ብቻ ያተኮሩ ተጨማሪ መድረኮችን አዘጋጅተዋል። በሁለቱም ሂደቶች ከፍተኛ መጠን ያለው ግብዓት ለማሳሰብ ችሏል።

በዚህ ሂደት በክልሎች እና በድሬዳዋ ከተማ አስተዳደር በጥቅሉ 47 ህዝባዊ የምክክር መድረኮች፣ እንዲሁም በአዲስ አበባ ከተማ 11 የምክክር መድረኮች ተዘጋጅተዋል። በተጨማሪም 22 የምክክር መድረኮች በባለሙያዎች ቡድኑ እና የውሰን ማህበረሰብ ክፍል ድምፅን በሚወክሉ የሲቪል ማህበረሰብ ድርጅቶች እና አጋር ተቋማት ቅንጅት ተካሂደዋል።

በዚህ የምክክር ሂደቶች - የሲቪል ማህበረሰብ ድርጅቶች፣ የሽግግር ፍትህ ኤክስፐርቶች፣ ከሽግግር ፍትህ አላባዎች ጋር የተያያዘ የቀደመ ተሞክሮ ያላቸው ተቋማት/ባለሙያዎች፣ የዴሞክራሲና ሰብዓዊ መብት ተቋማት/ተወካዮች፣ የፖለቲካ ፓርቲዎች ተወካዮች፣ የማህበረሰብ አንቂዎች፣ የሚዲያ ባለሙያዎች፣ ሴቶች እና የሴቶች ማህበራት፣ አካል ጉዳተኞች፣ ህፃናትና የህፃናት መብት አስጠባቂ ድርጅቶች፣ ወጣቶች እና የወጣት ማህበራት፣ የሠራተኞች እና የንግድ ማህበረሰብ ተወካዮች፣ የፍትህ አካላት እና የፀጥታ ዘርፍ ባለሙያዎች/ኃላፊዎች፣ የፌዴራል እና ክልል መንግስት ተቋማት ኃላፊዎች እና የሽግግር ፍትህ አለም-አቀፍ ባለሙያዎች ተሳትፈዋል።

በተጨማሪም የግብዓት ማሳሰብ ሂደቱን ተጎጂ-ተኮርነት እና ጾታዊ ምልክታን ለማጠናከር ከተ.መ.ድ የሰደተኞች ከፍተኛ ኮሚሽን (UNHCR Ethiopia) እና ከUNWOMEN ጋር በመተባበር በተፈናቃዮች እና ሴቶች ላይ ብቻ ያተኮሩ የተለያዩ የግብዓት ማሳሰቢያ መድረኮች ተዘጋጅተዋል።

በባለሙያዎች ቡድኑ በክልሎች፣ በድሬዳዋ ከተማ አስተዳደር እና በአዲስ አበባ ከተማ በተዘጋጁ 58 መድረኮች ከተሳተፉ 3391 ተሳታፊዎች ውስጥ 1,123 (33.11%) ሴቶች ሲሆኑ 2,148 (63.34%) ደግሞ ወንዶች ናቸው።

በክልሎች እና ሁለት የከተማ መስተዳድሮች ብቻ በተደረጉ 49 የምክክር መድረኮች ከተገኙ 2,922 አጠቃላይ ተሳታፊዎች ውስጥ 678 ሴት የሰብአዊ መብት ጥሰት ተጎጂዎች ሲሆኑ፣ 710 ደግሞ ወንድ የሰብአዊ መብት ጥሰት ተጎጂዎች ናቸው። ይህም ከአጠቃላይ ተሳታፊዎች ውስጥ የተጎጂዎችን ቁጥር 1,388 (47.53%) ያደርገዋል።

ከምክክር መድረኮቹ የሚገኙ ግብዓቶችን ይበልጥ ለማጠናከር በፍትሕ ሚኒስቴር የማህበራዊ ትሰሰር ገጽ፣ በባለሙያዎች ቡድኑ የኢ-ሚይል አድራሻ እና በባለሙያዎች ቡድኑ አባላት የኢ-ሚይል አድራሻ አማካኝነት ከግለሰቦች እና ከተለያዩ ተቋማት በርካታ የፅሁፍ አስተያየቶችን ለማሳሰብ ተችሏል።

IV. የሕዝብ ምክክር እና ግብዓት ማሳሰብ ሥራ የተከናወነባቸው ቦታዎች እና ተሳታፊዎች አመራረጥ

የሕዝብ ምክክር እና የግብዓት ማሳሰብ መድረኮቹ በክልሎች እና በሁለቱ የከተማ መስተዳድሮች የተለያዩ ስነ-ዘዴዎችን ተግባራዊ በማድረግ እንዲከናወኑ ተደርገዋል። ምክክር የተካሄደባቸው ቦታዎች መረጣ - የክልሎቹን እና በየክልሉ የሚገኙ የዞን ከተሞችን ልዩ ሁኔታ፣ የሕዝብ ብዛት፣ ያለፉ ግጭቶችና የሰብዓዊ መብት ጥሰቶችን ባህሪና መጠን፣ እንዲሁም ተደራሽነትን መሰረት በማድረግ - አስቀድሞ ለዚህ ዓላማ በተዘጋጀ ማሳያ/ቴምፕሌት መሰረት ተከናውኗል።

በተመሳሳይ የተሳታፊዎች ልዩታ እና መረጣ የአካታችነት መርህን ተከትሎ - ተጎጂዎችን ማዕከል በማድረግ እና ሰብዓዊ መብት ተኮር በሆነ የአሠራር ሥርዓት - ለዚህ ዓላማ በተዘጋጀ ቴምፕሌት መሠረት ተካሂዷል። በዚህ መሠረት በእያንዳንዱ የምክክር መድረክ ላይ ከሚሳተፉ ሰዎች ውስጥ ቢያንስ 50% የሚሆኑት ሴቶች እንዲሆኑ፣ እንዲሁም ከየመድረኩ አጠቃላይ ተሳታፊዎች ቢያንስ 60% የሚሆኑት የሰብዓዊ መብት ጥሰት ተጎጂዎች

እንዲሁም በማቀድ ወጥ የዝግጅት ሥራ ተሰርቷል። በኢያን-ዓንዳ ያምክክር መድረክ ላይም 60 ሰዎች እንዲሳተፉ ጥሪ ተደርጓል።

በምክክር መድረኮቹ ላይ የሚገኙ ተሳታፊዎች - በምክክር እና በግብዓት ማሰባሰብ ሂደቱ ላይ ትርጉም ያለው እና ነጻ ተሳትፎ እንዲያደርጉ እና ሂደቱንም ገለልተኛ እና ተአማኒ እንዲሆን ለማስቻል - በኢያን-ዓንዳ ያምክክር መድረክ ላይ በሽግግር ፍትሕ ጽንሰ-ሀሳብ ላይ ያተኮረ የግንዛቤ ማሰጫ ገለጻ ተደርጓል። ገለጻውም በተቻለ መጠን አብዛኛዎቹ ተሳታፊዎች ሊረዱት በሚችሉ ቋንቋ እንዲቀርብ ተደርጓል።

በየክልሎቹ በተከናወኑ የምክክር መድረኮች ተሳታፊዎችን የመምረጥ እና የውይይት ሂደቱን የማስተባበር ስራ - ምክክሮቹ በተከናወኑበት አካባቢ በሚገኙ የዩኒቨርሲቲ መምህራን እና የተወሰኑ ተመራቂ ተማሪዎች አማካኝነት ተሳልጧል። የምክክር መድረኮቹ ተሳታፊዎች ያለምንም ፍርሃትና መሸማቀቅ ሃሳባቸውን በነፃነት መግለጽ እንዲችሉ ለማድረግ - የሚካሄዱባቸው ቦታዎች (የተሳታፊዎች ማረፊያ እና መድረኮቹ) ከመንግስት ይዞታና መዋቅር ውጭ በሆኑ የግል ሆቴሎች ብቻ እንዲከናወኑ በማድረግ አስፈላጊ የጥንቃቄ እና የዝግጅት ሥራዎች ተሰርተዋል።

V. ግብዓቶችን ለማሰባሰብ ለማደራጀት እና ለመተንተን የተተገበሩ ስነ-ዘዴዎች

ከላይ በተጠቀሰው አግባብ - በሽግግር ፍትህ የፖሊሲ አማራጮች ላይ - በክልል እና በሀገር-አቀፍ ደረጃ በተደረጉ የምክክር መድረኮች ግብዓት ለማሰባሰብ የተመረጠው ዋነኛው ስነ-ዘዴ አይነታዊ ዘዴ (Qualitative Method) የተሰኘው የግብዓት/መረጃ አሰባሰብ ስነ-ዘዴ ነው። በዚህ ስነ-ዘዴ አማካኝነት ዝርዝር ግብዓት ለማሰባሰብ እንዲቻልም በዋናነት የትኩረት ቡድን ውይይት (Focus Group Discussion) ስልት ተግባራዊ ተደርጓል። በዚህም ተሳታፊዎች በሁሉም የፖሊሲ አማራጮች ላይ ዝርዝር ምልክታዎቻቸውን የሚያጋሩበት ሰፊ ጊዜ እና እድል አግኝተዋል። በተጨማሪም በየውይይት ቦታዎቹ የፕሌናሪ መድረኮች ላይ - ተሳታፊዎች ጥቅል ሀሳቦችን እንዲሰጡ ውሰን ጊዜ ተመቻችቷል።

በሌላ በኩል በርካታ የሲቪል ማህበረሰብ እና ባለድርሻ አካላት በፖሊሲ አማራጮች ስነ-ዘዴ ላይ አስተያየቶቻቸውን በጽሁፍ እንዲያቀርቡ ተደርጓል።

በሁሉም የውይይት መድረኮች ላይ የተነሱ ሃሳቦች፣ አስተያየቶች እና በመወያያ ጥያቄዎቹ ላይ የተሰጡ ምላሾች በቃለ-ጉባኤ እንዲመዘገቡ ተደርጓል። እንዲሁም በተሳታፊዎች ሙሉ ፈቃደኝነት ላይ በመመስረት በሁሉም የውይይት መድረኮች የተነሱ ሃሳቦችና አስተያየቶች በመቅረጹ-ድምጽ ተይዘዋል። በዚህ አግባብ የተያዙ መረጃዎች በተለያዩ ባለሙያዎች አማካኝነት ምንም ለውጥ ሳይደረግባቸው ወደ ፅሁፍ እንዲቀየሩ ተደርገዋል።

ከላይ በተገለጸው መንገድ የተሰበሰበው ከፍተኛ መጠን ያለው ግብዓት - ዓለም-አቀፍ የሰብዓዊ መብት እና የሽግግር ፍትህ መርሆዎችን በተከተለ መልኩ - በባለሙያዎች ቡድኑ እንዲደራጅ ተደርጓል። በዚህ ረገድ ሂደቱ - በተለይም በሽግግር ፍትህ ምክክር ዝግጅት ማእቀፍ የመረጃ አሰባሰብ፣ አደረጃጀት እና ሪፖርት አፃፃፍን አስመልክቶ የተመደቡ የሰብዓዊ መብቶች ከፍተኛ ኮሚሽነር ፅህፈት ቤት ያወጣውን ሰነድ ይዘት ግምት ውስጥ አስገብቷል።⁵ በዚህም የተሳታፊዎች መሰረታዊ ሃሳብ ምንም ለውጥ ሳይደረግበት ሙሉ ይዘቱን ጠብቆ እንዲደራጅ ተደርጓል።

በተጨማሪም የመረጃ ማደራጀት ሂደቱ የሽግግር ፍትህ ዓላማን ታሳቢ ባደረገ መልኩ - የተሳታፊዎች ማንነት እና ግላዊ ምልክታ ሚስጥራዊነትን በጠበቀ፣ እንዲሁም የተጎጂዎችን እና ልዩ ትኩረት የሚሹ የሀብረተሰብ ክፍሎችን

⁵ The United Nations Security Council. 'The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies.' Report of the Secretary-General. S/2004/616. 2004.

(ሴቶች፣ ህጻናት፣ የአካል ጉዳት ያለባቸው ሰዎች፣ አረጋውያን፣ ተፈናቃዮች እና ስደተኞች) ሃሳብና እይታን ግንዛቤ ውስጥ ባሰገባ መልኩ እንዲከናወን ተደርጓል።

የተሰበሰበው ግብዓት - በእያንዳንዱ መድረክ፣ በክልል/ከተማ መስተዳድር፣ እንዲሁም በሀገር-አቀፍ ደረጃ በትኩረት ቡድኖች እና ሌሎች ባለድርሻ አካላት እይታ ላይ ተመስርቶ እንዲደራጅ ተደርጓል። በሁሉም የመረጃ ማደራጀት ሂደቶች - በብዙሃኑም ሆነ በጥቂት ተሳታፊዎች የተነሱ ሃሳቦችን ከነዝርዝር ምክንያቶቻቸው የመሰነድ ሥራም ተከናውኗል። በልዩነት የተነሱ ሀሳቦች የብዙሃኑን ይሁንታ ባያገኙም እንኳ ባሉበት ደረጃ እንዲመዘገቡ ተደርጓል። በተጨማሪም ልዩ ትኩረት የሚሹ ጉዳዮችን በተመለከተ የተሰጡ አስተያየቶች ተካተዋል።

በሌላ በኩል ከተለያዩ ባለድርሻ አካላት እና ልዩ ትኩረት ከሚሹ የሀብረተሰብ ክፍል ተወካዮች ጋር በተደረጉ ጉዳይ-ተኮር የምክክር መድረኮች (thematic consultations) የተሰበሰበው ከፍተኛ መጠን ያለው ግብዓት ራሱን ችሎ የተደራጀ ሲሆን - በተቻለ መጠን በመረጃ ትንተና ወቅት - ከክልሎች/ከተማ መስተዳድሮች ከተሰበሰበው ግብዓት ጋር ተጠቃሎ እንዲቀርብ እና ተያይዞ እንዲተነተን ተደርጓል። በተመሳሳይ ከተለያዩ ባለድርሻ አካላት በፅሁፍ የቀረቡ ግብዓቶች (ለምሳሌ የፖሊሲ መነሻዎች፣ ምክረ-ሃሳቦችና በፖሊሲ አማራጮቹ ላይ የተሰጡ ምልክታዎች) በመረጃ ትንተናው ምዕራፍ እንዲካተቱ ተደርጓል።

በተለያዩ ስልቶች የተሰበሰበውን መረጃ በማደራጀት እና በመተንተን ረገድ ሰፊ ያለ አሀዛዊ አቀራረብ ስራ ላይ እንዲውል ተደርጓል።

የሪፖርቱ አጻጻፍ ዘዴ ገላጭ እና ሃተታዊ አቀራረብ (Descriptive and Narrative Approach) ስልትን የተከተለ ነው። ይህ ስልት የአብዛኛዎቹን ተሳታፊዎች እና ቡድኖች ድጋፍ ያገኘውን የፖሊሲ አማራጭ ከነምክንያቶቹ በቁጥር መረጃ አስደግፎ የሚያስቀምጥና የሚተነትን ነው። በዚህ አካሄድ - መግለጫዎችን እና ሃተታዎችን ከአሀዞች ጋር በማስተሳሰር - የሽግግር ፍትህ ፖሊሲ ዝግጅት ሂደት የሚጠይቀውን ከፍተኛ ጥንቃቄ ታሳቢ ያደረገ እና የተሳታፊዎች ሃሳብ በደፈናው እንዳይጠቃለል ወይም እንዳይጨፈለቅ ያስቻለ አሠራር ተግባራዊ ተደርጓል። በመሆኑም መረጃዎች በሀገር-አቀፍ ደረጃ፣ በክልሎች/ከተማ አስተዳደሮች ደረጃ፣ እንዲሁም በሁሉም የትኩረት ቡድኖች ደረጃ በቁጥር ተደግፈው እንዲደራጁ - እንዲሁም በሁሉም ደረጃ በፖሊሲ አማራጮቹ ላይ የቀረቡ የጋራ እና የልዩነት ሀሳቦች ከትንተና ጋር ተቀራኝተው እንዲቀርቡ ተደርጓል። በተጨማሪም በእያንዳንዱ የፖሊሲ አማራጭ ስር አነስተኛ ቁጥር ባላቸው ተሳታፊዎች ወይም ቡድኖች የተነሱ አቋሞችን ከነግብራሪያቸው ተመላክተዋል። በጥቂት ድምፆችም ሲሆን - በተለየ መልኩ የቀረቡ ተጨማሪ አማራጮችና ልዩ ሀሳቦችም በሪፖርቱ ተካተዋል።

VI. ዋና ዋና ግኝቶች

ከላይ የተመለከተውን የመረጃ ማሰባሰብ፣ ማደራጀትና ትንተና ዘዴን በመጠቀም በእያንዳንዱ የሽግግር ፍትህ የፖሊሲ አቅጣጫ አማራጭ ላይ - አብዛኞቹ ተሳታፊዎች የደገፏቸው እና አቋም የወሰዱባቸው ዋና ዋና ግኝቶች እንደሚከተለው ቀርበዋል።

ከወንጀል ተጠያቂነት ጋር በተያያዙ፣ ‘በዩኒቨርሲቲ ጉዳዮች ላይ ያተኮረ የክስ ሂደት ሊኖር ይገባል?’፣ ‘በዩኒቨርሲቲ አጥፊዎች ላይ ክስ ሊመሠረት ይገባል?’፣ ‘የፍርድ ሂደቱን ማን ያከናውነው?’፣ እና ‘የወንጀል ምርመራና ክስ የመመስረት ሂደትን ማን ያከናውነው?’ የሚሉ መሰረታዊ የፖሊሲ ጥያቄዎችን በተመለከተ የተለያዩ አማራጮች ቀርበው ውይይት ተደርገዋቸዋል።

‘በዩኒቨርሲቲ ጉዳዮች ላይ ያተኮረ የክስ ሂደት ሊኖር ይገባል?’ የሚለውን የፖሊሲ ጥያቄ በተመለከተ በሀገር-አቀፍ ደረጃ በተደረጉት ውይይቶች - አብዛኞቹ ተሳታፊዎች ‘ጉልህ በሆኑ የሰብዓዊ መብት ጥሰቶች ወይም ወንጀሎች ላይ ያተኮረ የክስ ሂደት ሊኖር ይገባል’ የሚለውን አቋም አንጸባርቀዋል። ሆኖም ቀላል የማይባል ቁጥር ያላቸው

ተሳታፊዎች 'የክስ ሂደቱ ሁሉንም የሰብዓዊ መብት ጥሰቶች ወይም ወንጀሎችን ያካተተ መሆን አለበት' የሚለውን አማራጭ ደግፈዋል።

'በየትኞቹ አጥፊዎች ላይ ክስ ሊመሰረት ይገባል?' የሚለውን የፖሊሲ ጥያቄ አስመልክቶ በሀገር-አቀፍ ደረጃ የአብዛኛውን ተሳታፊ ድጋፍ ያገኘው ሀሳብ 'ከፍተኛ ደረጃ ተሳትፎ ባላቸው አጥፊዎች ላይ ያተኮረ የክስ ሂደት ሊኖር ይገባል' የሚለው ነው። በሌላ በኩል ውስን ተሳታፊዎች ሁሉም አጥፊዎች እንደየተሳትፎ ደረጃቸው ተጠያቂ ሊሆኑ ይገባል ብለዋል።

'የፍርድ ሂደትን ማን ያከናውነው?' በሚለው የፖሊሲ ጥያቄ ላይ ተመስርተው ከቀረቡ አማራጮች ውስጥ አብዛኞቹ ተሳታፊዎች 'አዲስ/ልዩ ፍርድ ቤት በማቋቋም ክስ የመስማት እና ውሳኔ የመስጠት ተግባር ማከናወን ይገባል' የሚለውን ሀሳብ ደግፈዋል። ውስን ተሳታፊዎች ደግሞ በፌዴራል ከፍተኛ እና ጠቅላይ ፍርድ ቤቶች ውስጥ ልዩ ችሎት በማቋቋም፣ ብቁ የሆኑና ልምድ ያላቸው ዳኞችን በመመደብ እና ነፃና ገለልተኛ ሆነው እንዲሰሩ በማድረግ ተጠያቂነት ማሰፈን ይገባል ብለዋል። አነስተኛ ቁጥር ያላቸው ተሳታፊዎች ደግሞ ክሶቹ መታየት ያለባቸው አዲስና ገለልተኛ በሆነ ቅይዋ (የሀገር ውስጥ እና የውጭ ሀገር ባለሙያዎችን ያካተተ) ፍርድ ቤት ወይም በአለም አቀፍ ፍርድ ቤት አማካኝነት መሆን አለበት የሚል አዲስ አማራጭ አቅርበዋል።

'የወንጀል ምርመራ እና ክስ የመመሰረት ሂደትን ማን ያከናውነው?' በሚለው ጥያቄ ላይ አብዛኞቹ ተሳታፊዎች 'አሁን ካለው የምርመራና የዓቃቤ ሕግ ተቋም ውጭ የምርመራና የክስ ሂደቶችን የሚያስተባብር ልዩ፣ ነጻና ገለልተኛ የምርመራ እና የክስ ስራ የሚሰራ ተቋም በማቋቋም፣ እንዲሁም የተሻለ እውቀትና ልምድ ያላቸውን የምርመራ ባለሙያዎችና ዐቃቤ-ሕግ በመመደብ' ስራው መከናወን አለበት የሚል አቋም ይዘዋል። ውስን ተሳታፊዎች ደግሞ አሁን ባለው የፖሊሲ እና የዐቃቤ ሕግ ተቋም ውስጥ ተገቢ ልዩ ተገቢ በማድረግ እና የተለየ ቡድን በመመሰረት መሰራት ያስፈልጋል ያሉ ሲሆን - ሌሎች ጥቂት ተሳታፊዎች ደግሞ ስራው የሀገር ውስጥ እና የውጭ ባለሙያዎችን ባካተተ ወይም በአለም አቀፍ ተቋም አማካኝነት ሊከናወን ይገባል የሚል አቋም አንፀባርቀዋል።

እውነት የማፈላለግ እና እርቅን በተመለከተ፣ 'እውነትን የማጣራትና እርቅን የሚመለከቱ ተግባራት ለየትኞቹ ጉዳዮች ሊተገበሩ ይገባል?' እና 'እውነት የማፈላለግና እርቅን የማውረድ ሂደቱ በየትኛው ተቋም ሊከናወን ይገባል?' በሚሉ የፖሊሲ ጥያቄዎች ዙሪያ ተሳታፊዎች ሰፊ ውይይት እና ክርክር አድርገዋል።

የመጀመሪያውን ጥያቄ በተመለከተ አብዛኞቹ ተሳታፊዎች 'ጉልህ የሆኑ እና ጉልህ ያልሆኑ ጥሰቶች የትኞቹ ናቸው?' በሚለው ነጥብ ላይ በመመርኮዝ የእውነት ማፈላለግና የእርቅ ተግባራትን ለማስኬድ መሞከር በሀብረተሰቡ ውስጥ ሰፊ ቅሬታን ይፈጥራል፤ ስለሆነም ተገቢውን ጊዜ፣ ሀብት እና የሰው ሀይል በመመደብ እውነትን የማፈላለግና ይፋ የማውጣቱ ሥራ ሁሉንም የሰብዓዊ መብቶች ጥሰት እና ለግጭቶች ምክንያት የነበሩ ተቀዳሚ የማህበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ መብቶችን ጥሰት መሸፈን አለበት' የሚል ሀሳብ ደግፈው ሞገተዋል። ሌሎች ተሳታፊዎች ደግሞ እውነት የማፈላለግ እና የእርቅ ተግባር 'በተወሰኑ ጉልህ የሰብዓዊ መብቶች ጥሰቶች ላይ ያተኮረ' ሊሆን ይገባል የሚል አቋም ይዘዋል።

'እውነት የማፈላለግና እርቅን የሚመለከቱ ተግባራት በየትኛው ተቋም ሊከናወኑ ይገባል?' በሚለው ጥያቄ ላይ በሀገር-አቀፍ ደረጃ አብዛኞቹ ተሳታፊዎች 'እውነትን የማፈላለግና የእርቅ ሥራ/ሂደት የሁሉንም ባለድርሻ አካላት ውክልና እና ተሳትፎ ባረጋገጠ መልኩ በሚመሠረት አዲስ የእውነት አፈላላጊ ተቋም አማካኝነት መከናወን አለበት' የሚለውን ሀሳብ ደግፈዋል። ውስን ተሳታፊዎች - እውነት የማፈላለግ እና የእርቅ ተግባር በኢትዮጵያ ሰብዓዊ መብቶች ኮሚሽን አማካኝነት ወይም በኢትዮጵያ ሀገራዊ ምክክር ኮሚሽን አማካኝነት ሊሰራ ይገባል ያሉ ሲሆን፤ የተወሰኑ ሌሎች ተሳታፊዎች ደግሞ ስራው ኢትዮጵያውያን በሚሳተፉበት ቅይዋ ወይም አለም-አቀፋዊ ተቋም ሊመራ ይገባል ብለዋል።

በቅድመ-ሁኔታ ላይ የተመሰረተ ምህረትን እንደ አንድ የሽግግር ፍትሕ ስልት ተግባራዊ ከማድረግ አንጻር፤ 'ለምህረት ብቁ የሚያደርጉ እና የማያደርጉ መስፈርቶች ምን ሊሆኑ ይገባል?' እንዲሁም 'ምህረት የመስጠት ሂደትን ማን ያከናውነው?' የሚሉ መሰረታዊ የፖሊሲ ጥያቄዎች ለውይይት ቀርበዋል።

ምህረትን ለመተግበር የሚያስፈልጉ ቅድመ-ሁኔታዎችን በተመለከተ አብዛኛዎቹ ተሳታፊዎች 'የምህረት ቅድመ-ሁኔታዎች በግልፅ ሊቀመጡና እና ከሕገ-መንግስቱ አንቀጽ 28 ጋር እንዲሁም ከዓለም-አቀፍ ሕግ ድንጋጌዎች ጋር የተጣጣሙ ሊሆኑ ይገባል' የሚል ሀሳብ አንስተዋል። ለምህረት ብቁ የማያደርጉ መስፈርቶችን በተመለከተ - አብዛኛዎቹ ተሳታፊዎች ጉልህ የሰብዓዊ መብቶች ጥሰቶች ወይም ከባድ ወንጀሎችን የፈፀሙ አጥፊዎች ለምህረት ብቁ ሊሆኑ አይገባም ብለዋል። ለምህረት ብቁ የሚያደርጉ መስፈርቶችን በተመለከተም የተለያዩ ዝርዝር መለኪያዎችን በቅድመ-ሁኔታነት አቅርበዋል።

'ምህረትን የመስጠት ሂደት ማን ያከናውነው?' የሚለውን የፖሊሲ ጥያቄ በተመለከተ አብዛኛዎቹ ተሳታፊዎች ምህረት የመስጠት ሥራው 'አዲስ በሚቋቋም የሀቅ አፈላላጊ ኮሚሽን አማካኝነት ሊከናወን ይገባል' የሚል አቋም አንፀባርቀዋል። ውሳኔን ተሳታፊዎች - አሁን ያለውን የምህረት አሰጣጥ አደረጃጀት በማሻሻል ለሽግግር ፍትህ ሂደቱ መጠቀም ይገባል ያሉ ሲሆን፤ ሌሎች ጥቂት ተሳታፊዎች ደግሞ የሰራ ሂደቱ በኢትዮጵያ ሰብአዊ መብት ኮሚሽን፣ በኢትዮጵያ አገራዊ የምክክር ኮሚሽን ወይም በሀገር ሽማግሌዎች ቢሰራ ይበልጥ ተመራጭ ነው የሚል ሀሳብ አንስተዋል።

በሽግግር ፍትሕ ትግበራ ሂደት ማካካሻ - ተጎጂዎች የተሟላ መፍትሄ እንዲያኙ የሚያስችል አንኳር የሽግግር ፍትህ አምድ ነው። በዚህ ረገድ ለተሳታፊዎች ሶስት ተያያዥ የፖሊሲ ጥያቄዎች ቀርበዋል። እነዚህም 'የማካካሻ ሂደቱ በየትኛዎቹ ተጎጂዎች ላይ ትኩረት ሊያደርግ ይገባል?'፣ 'የትኞቹ የማካካሻ አይነቶች ቅድሚያ አግኝተው ሊተገበሩ ይገባል?'፣ እና 'የማካካሻ ሥርዓቱን ማን ሊተገብረው ይገባል?' የሚሉ ናቸው። የመጀመሪያዎቹ ሁለት ጥያቄዎችን በተመለከተ ለውይይት መነሻ የሚሆኑ አማራጮች ሳይቀርቡ - ተሳታፊዎች ምልክታዎቻቸውን እንዲያጋሩ ተደርጓል። ሶስተኛውን ጥያቄ በተመለከተ አማራጮች ቀርበው ሰፊ ግብዓት ተሰብስቧል።

'የማካካሻ ሂደቱ በየትኛዎቹ ተጎጂዎች ላይ ትኩረት ሊያደርግ ይገባል?' የሚለውን ጥያቄ አስመልክቶ ብዙዎቹ ተሳታፊዎች በሰፊው ያንፀባረቁት ሀሳብ 'በመርህ ደረጃ ለሁሉም ተጎጂዎች እንደየጉዳቱ አይነትና መጠን ማካካሻ መስጠት ተገቢ ነው' የሚል ይዘት ያለው ነው። አብዛኛዎቹ ተሳታፊዎች - በማካካሻ ትግበራ ሂደቱ ለተወሰኑ ተጎጂዎች ቅድሚያ መስጠት ካለበት በሚከተሉት ዝርዝሮች ላይ ማተኮር ይገባል ብለዋል። በማካካሻ ትግበራ ሂደቱ ቅድሚያ ሊሰጣቸው ይገባል በሚል ካነሷቸው መካከልም ከፍተኛ የሰብዓዊ መብት ጥሰት የደረሰባቸው፣ የሰነ-ልቦና እና የአዕምሮ ቀውስ ያጋጠማቸው፣ ከፍተኛ የአካል ጉዳት የደረሰባቸው እና የጤና እክል ያለባቸው፣ ጾታዊ ጥቃት የደረሰባቸው፣ ተፈናቃዮች፣ ከቤት ንብረታቸው ተፈናቅለው በጊዜያዊ መጠለያዎች የሚገኙ፣ የንብረት ጉዳት የደረሰባቸው፣ ንብረታቸው በሀገራዊ መንገድ የተነጠቁ፣ የማሰቃየት ድርጊት ሰለባ የሆኑ፣ ከደረሰባቸው ጉዳት ያላገገሙ፣ ቤተሰቦቻቸውን ያጡ፣ የቤተሰብ አባላቸው ደብዛ የጠፋባቸው፣ ያለ ሕግ ለረጅም ጊዜ በእስር የቀዩ፣ አቅሙ-ደካማዎች፣ እና ቤተሰባቸውን ያጡ ህጻናት ይገኙባቸዋል።

በተጨማሪም የማካካሻ ሂደቱ ጉዳት የደረሰባቸው ተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍሎች (ሴቶች፣ ህጻናት፣ በጦርነት ወላጅ ያጡ ህፃናት፣ አካል ጉዳተኞች እና አረጋውያን) ልዩ ሁኔታን ግንዛቤ ውሰጥ ባሰገባ አግባብ ሊተገበር ይገባል ብለዋል።

'በማካካሻ ሥርዓት ምን የማካካሻ አይነቶች ሊተገበሩ ይገባል?' የሚለውን ጥያቄ በተመለከተ - አብዛኞቹ ተሳታፊዎች የማካካሻው ዓይነት እንደየጉዳቱ አይነት የተለያዩ ሊሆን ይገባል የሚል አቋም አንጸባርቀዋል። የማካካሻው ዓይነት ለጥሰት/ጉዳት እውቅና መስጠትን፣ መልሶ ማቋቋምን፣ የማገገሚያ አገልግሎት ማቅረብን፣ ቁሳዊ ወይም የገንዘብ ካሳ መስጠትን፣ የወደመ ሐብት መልሶ መገንባትን እንዲሁም የሰራ እድል እና የጡረታ መብት

ማመቻቸትን ሊያጠቃልል እንደሚገባ ገልፀዋል። እንዲሁም የሱ-ልቦና ጉዳት ለደረሰባቸው ሰዎች የምክር አገልግሎትና የማገገሚያ ስርዓቶችን መዘርጋት ያስፈልጋል የሚል ሀሳብ አንስተዋል።

በዚህ ረገድ - አብዛኛዎቹ ተሳታፊዎች አጽንኦት በመስጠት ለተፈናቀሉ እና ንብረታቸውን ላጡ ሰዎች ሰላማዊ ኑሯቸውን መኖር የሚችሉበት ሁኔታ መፍጠር፣ መልሶ ማቋቋምና ወደ ነበሩበት ህይወት መመለስ፣ የህክምና እና የሥነ-ልቦና አገልግሎት፣ የምግብና መጠለያ ድጋፍ፣ ጉዳቱ ዳግም እንደማይፈፀም ዋስትና የመስጠት፣ ተፈናቃዮችን ቀድሞ ወደነበሩበት ቦታ የመመለስ፣ የማይቻል ከሆነም ከጊዜያዊ መጠለያ ወጥተው በዘላቂነት የሚኖሩበትን ሁኔታ መፍጠር ያስፈልጋል የሚል አቋም አንፀባርቀዋል።

በተጨማሪም የማካካሻ ሥርዓቱ እንዳስፈላጊነቱ ምሳሌያዊ (ለምሳሌ ጅምላ ግድያ በተፈፀመባቸው ቦታዎች ላይ ሃውልት/ማስታወሻ ወይም ሙዝየም በማቆም) እና የገንዘብ ካሳን በሚያካትት አግባብ ሊከናወን እንደሚገባ አንስተዋል።

በሌላ በኩል ጥቂት የማይባሉ ተሳታፊዎች ለእያንዳንዱ ጥሰት - በግለሰብ ደረጃ ማካካሻን ተግባራዊ ማድረግ አስቸጋሪ ስለሚሆን - ሥርዓቱ በዋናነት በማህበረሰብ ደረጃ ሊተገበር ይገባል፤ ትኩረቱም ሰዎች በጋራ የሚገለገሉባቸው ተቋማትን በመገንባት ላይ መሆን አለበት የሚል ሀሳብ አቅርበዋል።

ሌላው ከማካካሻ ጋር በተገናኘ ግብዓት የተሰበሰበበት ጉዳይ 'የማካካሻ ሥርዓቱን ማን ይምራው?' የሚለው ጥያቄ ነው። በዚህ ረገድ አብዛኛዎቹ ተሳታፊዎች - የማካካሻ ሥርዓቱ 'አዲስ በሚቋቋም ኮሚሽን' አማካኝነት ሊመራ ይገባል የሚል ሀሳብ ሰጥተዋል። ውስን ተሳታፊዎች ደግሞ የማካካሻ ተግባሩ መከናወን ያለበት በኢትዮጵያ ሰብአዊ መብቶች ኮሚሽን፣ በኢትዮጵያ ሀገራዊ ምክክር ኮሚሽን ወይም በባህላዊ የፍትህ ተቋማት አማካኝነት መሆን አለበት የሚሉ የተለያዩ አማራጮችን ደግፈዋል። ጥቂት ተሳታፊዎች ደግሞ የግል ካሳ ሥርዓትን በመደበኛው ፍርድ ቤት አማካኝነት መተግበር ይገባል ብለዋል።

የሽግግር ፍትህ ሂደትን ከመተግበር ጋር ተያይዞ በቀዳሚነት የሚነሳ ሌላው ጥያቄ 'የሽግግር ፍትህ ሂደቱ ከየትኛው ጊዜ ይጀምር' የሚለው ነው። ስኬታማ በሆኑ የሽግግር ፍትህ ተሞክሮዎች የታየው አንዱ ጠቃሚ አካሄድ በሂደቱ የሚሸፈነውን ጊዜ መነሻ እና መዳረሻ አስቀድሞ መወሰን ፍፁም ተገቢ መሆኑን የሚያመላክት ነው። በአንድ በኩል ሂደቱ እጅግ የራቀ የመነሻ ጊዜ ኖሮት - ወሰኑ እጅግ እንዲሰፋ እና ማስረጃ እና ምስክሮች በማይገኙበት ጊዜ እንዲጀምር ማድረግ ሥራው ውጤታማ እንዳይሆን ያደርገዋል። በሌላ በኩል ደግሞ በጣም የቀረበ የመነሻ ጊዜ ኖሮት ዋና ዋና የሰብአዊ መብት ጥሰቶች የተከሰቱበትን ጊዜ የማያካትት ከሆነ - የታሰበውን ዓላማ ማሳካት አይችልም። ስለሆነም በሀገራችን ለመተግበር በሚታሰበው ሂደት - የሽግግር ፍትሕ ሀገራዊ አውዱን ግንዛቤ ውስጥ በማስገባት የጊዜ ወሰን ማስቀመጥ ያስፈልጋል።

'የሽግግር ፍትህ ሂደቱ ከየትኛው ጊዜ ይጀምር' የሚለውን የፖሊሲ ጥያቄ በተመለከተ ለተሳታፊዎች አምስት መነሻ አማራጮች ቀርበዋል።

ከቀረቡት አማራጮች ሁሉ የሽግግር ፍትህ የጊዜ ማእቀፍ 'ለክስ ጉዳይ ከ1987 ጀምሮ እና ለእውነት ማፈላለግ እርቅ ማስፈንና ማካካሻ ጉዳይ ግን መረጃ እና ማስረጃ እስከተገኘበት ጊዜ' ድረስ ሊዘረጋ ይገባል የሚለው አማራጭ የአብዛኞቹን ተሳታፊዎች ድጋፍ አግኝቷል። በመቀጠልም በቅደም-ተከተል በተለያዩ ቁጥር የተሳታፊዎችን ድጋፍ ያገኙት አማራጮች - የሽግግር ፍትህ ሂደቱ 'ከ1983 ዓ.ም በፊት ጀምሮ ባለው የጊዜ ማእቀፍ ላይ ይተግበር'፣ 'ከ2010 ጀምሮ ባለው የጊዜ ማእቀፍ ላይ ይተግበር'፣ 'ከ1983 ጀምሮ ባለው የጊዜ ማእቀፍ ላይ ይተግበር'፣ 'ከ1987 ጀምሮ ባለው የጊዜ ማእቀፍ ላይ ይተግበር'፣ እና 'ለክስ ጉዳይ ከ1983 ጀምሮ፣ ለሌሎች ጉዳዮች መረጃ እና ማስረጃ እስከተገኘበት ድረስ' የሚሉት ናቸው።

ተቋማዊ ማሻሻያ ከዚህ ቀደም ሲፈጸሙ የነበሩ ጥሰቶች እና ኢፍትህዊ ኩነቶች ድጋሚ እንዳይፈጸሙ ዋስትና ለመስጠት የሚያስችል የሽግግር ፍትሕ ስልት ነው። በዚህ ረገድ ‘ቅድሚያ ተሰጥቶ የመለየት እና የማጥራት ተግባራት ሊደረግባቸው የሚገቡ ተቋማት የትኞቹ ሊሆኑ ይገባል?’ እንዲሁም ‘የተቋማት የመለየት እና የማጥራት ተግባሩ በማን ይከናወን?’ የሚሉ መሰረታዊ የፖሊሲ ዋናዎች ከአማራጭ ሀሳቦች ጋር ሆነው ለውይይት ቀርበዋል።

‘ቅድሚያ ተሰጥቶ የመለየት እና የማጥራት ተግባራት ሊደረግባቸው የሚገቡ ተቋማት የትኞቹ ሊሆኑ ይገባል’ የሚለውን በተመለከተ - አብዛኞቹ ተሳታፊዎች የፍትህ ተቋማት፣ የጸዋታ እና የደህንነት አካላት፣ እንዲሁም በተወሰኑ ህጎች ላይ የመለየት፣ የማጥራት እና የማሻሻያ ተግባራት ሊከናወን ይገባል ብለዋል።

‘የተቋማዊ ማሻሻያ ተግባራት በማን ይከናወኑ’ የሚለውን ዋና በተመለከተ ለውይይት ሁለት አማራጮች ቀርበዋል። እነዚህም ‘አዲስ ተቋም በማቋቋም የተቋማት ማሻሻያ ተግባር ማከናወን’ ወይም ‘በሁሉም ተቋማት ውስጥ የልዩነት፣ የማጥራት እና ከሰራ የማግለል ሀላፊነት ያላቸው ቡድኖችን በማዋቀር ተግባራቶቹን ማከናወን’ የሚሉ ናቸው። በዚህ ረገድ አብዛኞቹ ተሳታፊዎች ገለልተኛ እና ነጻ የሆነ አዲስ ተቋም በማቋቋም ተቋማትን የማጥራትና የማሻሻል ተግባር ሊከናወን ይገባል ብለዋል። በአንጻሩ የተወሰኑ ተሳታፊዎች በተቋማት ውስጥ ልዩ ቡድኖችን በማዋቀር ተቋማት የማጥራትና የማሻሻያ ተግባራትን ማከናወን ይመረጣል የሚል ሀሳብ አንጻራቀዋል።

በሀገራዊ ምክክርና ግብዓት ማሰባሰብ ሂደት ተሳታፊዎች ሃሳብ እንዲሰጡበት የተደረገው ሌላው ጉዳይ በሽግግር ፍትሕ ሒደት ባህላዊ የፍትህ ሥርዓቶች የሚኖራቸውን ሚና እና ቅንጅት የሚመለከት ነው። ለውይይት መነሻ የሚሆኑ ዋናዎች ቀርበው ሰፊ ውይይት ተካሂደዋል። እንደ ኢትዮጵያ ባሉ በርካታ የተለያዩ እና ረዥም እድሜ ያስቀጠሩ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ባለቤት በሆኑ ሀገራት - ለሽግግር ፍትህ ዓላማ ባህላዊ የፍትሕ ስርዓቶችን በአግባቡ መለየት እና ለየትኞቹ ጉዳዮች ጥቅም ላይ ሊውሉ እንደሚገባ መወሰን ለሽግግር ፍትሕ ውጤታማነት መሰረታዊ ጉዳይ ነው።

በዚህ ረገድ ከተሳታፊዎች የተሰጡ ግብዓቶች - በመላው ሀገሪቱ የተለያዩ ክፍሎች የሚገኙ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች የሽግግር ፍትህ ሂደቱን የማገዝ እና የመደገፍ ሚና ሊኖራቸው እንደሚገባ የሚያመለክቱ ናቸው። ‘ባህላዊ የፍትህ ሥርዓቶችን ከሌሎች መደበኛ የፍትሕ ተቋማት ጋር በማቀናጀት እውነትን በማፈላለግ፣ ተጠያቂዎች ለፍትህ እንዲቀርቡ በማድረግ፣ በእርቅ ጉዳይ፣ እና የሕዝብ ለሕዝብ ግንኙነትን ለማጠናከር በሚያስችሉ ስራዎች ወሳኝ የድጋፍ ሥራዎችን ማከናወን ይችላሉ፤ ይገባቸዋል።’ የሚሉ ሀሳቦች በስፋት ተንጸባርቀዋል። ይሁን እንጂ ‘ባህላዊ የፍትህ ሥርዓቶች ተግባራዊ ከመደረጋቸው በፊት ማሻሻያ ሊደረግባቸው የሚገቡ ጉዳዮችን ለይቶ ማስቀመጥ - እንዲሁም አሰራሮቻቸው እንደየሁኔታው ውስጣዊ እና ውጫዊ ይዘት ያላቸው ማሻሻያዎች ሊደረጉባቸው ይገባል’ የሚል ምልከታም ተያይዞ ተነስቷል።

በመጨረሻም ኢትዮጵያ የፌዴራል ሥርዓትን የምትከተል ሀገር እንደመሆኗ መጠን በሽግግር ፍትህ ትግበራ ሂደት ክልሎች እና የከተማ አስተዳደሮች የሚኖራቸውን ሚና በግልጽ መወሰን አስፈላጊ ነው። በዚህ ረገድ በተካሄዱት የግብዓት ማሰባሰቢያ መድረኮች ላይ ሁሉም ተሳታፊዎች ሊባል በሚችል መልኩ በሀገር-አቀፍ ደረጃ አንድ ወጥ የሽግግር ፍትህ ፖሊሲ ሊቀረጽ እንደሚገባ አንስተዋል። በፖሊሲ ትግበራ ሂደቱ ክልሎች እና ከተማ አስተዳደሮች አስፈላጊ ድጋፍና ትብብር ማድረግ እንዳለባቸው፣ እንዲሁም የራሳቸውን የሽግግር ፍትህ ፖሊሲ ሊቀርፁም ሆነ ሊተገብሩ እንደማይገባ በስፋት ተንጸባርቋል። ለዚህም በዋናነት የተሰጡት ምክንያቶች ‘የሽግግር ፍትሕ ስራ በአጠቃላይ ዜጋ-ተኮርና ሀገራዊ ይዘት ያለው ነው’፣ ‘ብዙ ክልሎችን ባንድ ጊዜ ያቅፋል’፣ እንዲሁም ‘በሽግግር ፍትህ ሂደቱ ተግባራዊ የሚደረጉ ብዙዎቹ ሕጎች በፌዴራል መንግስት ሥልጣን ማዕቀፍ ስር የሚወድቁና ሀገራዊ የተፈጸሙት ወሰን ያላቸው ናቸው’ የሚሉ ናቸው። ሆኖም ክልሎችና የከተማ መስተዳድሮች የሀገራዊ ችግሮች አካል እንደመሆናቸው መጠን - ዝርዝሮቹ በጥንቃቄ እየተለዩ - የመፍትሄው አካል መሆን እንደሚኖርባቸው፣ ለዚህም የሚያመች አሳታፊ ሥርዓት ሊቀረፅ እንደሚገባ ተሳታፊዎች በአጽንኦት አንስተዋል።